

Editorial

Public history / dějiny ve veřejném prostoru

Kamil Činátl

V západní Evropě, severní Americe a Austrálii zdomácněl pojem „public history“, který lze volně překládat jako „dějiny ve veřejném prostoru“. Níže se pokusím promyslet význam tohoto konceptu pro českou historiografii a historickou kulturu.¹ Česká historiografie je tradičně opatrná vůči metodologickým inovacím, řada badatelek a badatelů má apriorní nedůvěru vůči teorii a věří na empirické přístupy, na poctivou historickou práci, která se obejde bez abstraktního teoretizování. Předpokládám, že pokus o přenos další metodologické inspirace ze zahraničí se setká s nedůvěrou. K čemu potřebujeme public history? Na tuto otázku se pokusím v úvodu k tematickému číslu *Historie — otázky — problémy* odpovědět. Na pokus o vstupní vymezení dále naváží jednotlivé studie, které se problematikou dějin ve veřejném prostoru zabývají již v konkrétních souvislostech.

Současná popkultura jasně ukazuje, že zájem o historii neklesá, ale naopak stále narůstá. Státy globálně pečují o svou minulost, mají promyšlenou strategii vzpomínání, budují památníky, formulují cíle dějepisného vzdělávání, pečují o kulturní dědictví, slaví výročí, uctívají národní hrdiny. Globálně vzniká obrovské množství filmů s historickou tematikou. Kolik už jen vzniklo filmů o atentátu na Heydricha a stále to nestačí... Paměťová témata mají silnou pozici v současné literatuře i divadle. Řada umělců — performerů koncipuje svá díla jako intervence do sdílených představ o minulosti. Historie proniká do každodenní praxe lidí, zdaleka se s ní již nesetkáváme jen ve školních lavicích či při návštěvě hradů a zámků. S poznáváním minulosti je neodmyslitelně spjat turismus, který s sebou nese mimořádnou komerční dynamiku. Trh pružně reaguje na poptávku a nabízí zákazníkům dějiny v atraktivním podání: jako reality show, jako počítačovou hru, jako produkt s dlouhou tradicí, jako emotivní prožitek. Atraktivitu a funkčnost historického instrumentária dokládá skutečnost, že proniká i do reklamy a marketingu, kde se návratnost investic přísně posuzuje. Minulost zkrátka představuje zboží, které se dobře prodává. Nebo snad přesněji, historie se nabízí jako strategie, která dobře prodává...

Proměny historické kultury mají komplexní povahu, nejedná se rozhodně o marginální trendy, ale o zásadní transformaci celého prostředí, v jehož rámci historii komunikujeme. Důležitou roli zde hraje moderní technologie a nová média, která nabízejí radikálně nové možnosti jak zacházet s minulostí. Postupná digitalizace archivů zpřístupňuje dokumenty a otevírá historiografickou praxi laikům. Badatelky a badatelé mohou využívat různé softwary, které zefektivňují analýzu archiválií způsobem, o němž se někdejší cliometrii ani nesnilo. Ilustrativní příklad dopadu internetu na

¹ Pojem „historická kultura“ pochází z německého prostředí (*Geschichtskultur*). Do českého kontextu jej vnesl didaktik dějepisu Zdeněk Beneš. Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, Praha 1995.

historickou kulturu představuje Wikipedie, která patří k široce rozšířeným a běžně užívaným nástrojům, a přitom zásadním způsobem posouvá představy o historii (koexistují zde různé jazykové / národní verze událostí, vytrácí se tradiční pojem autora / autority, text má fluidní povahu a mění se v čase, jedná se o demokratické médium otevřené participaci).² Další důležitý kontext představuje globalizace, jež se odráží zejména v prosazování transnacionálních rámců paměti. V současné historické kultuře se reprodukuje místa paměti, která mají nadnárodní povahu (příkladně holocaust). Strategie rozšířené v globálním kontextu ovlivňují způsoby reprezentování minulosti v národních rámcích, jak příkladně ukazuje přejímání produkčních modelů úspěšných v zahraničí (např. televizní seriál *Vyprávěj*). Změny se dle řady badatelek a badatelů týkají i vnímání času, který představuje jednu z výchozích kategorií, jež ovlivňuje vztah k minulosti. Prospektivně lineární pojetí času, jehož výrazem bylo především velké vyprávění o pokroku, ztratilo hegemonii. Vedle tohoto moderního pojetí času, kterým se objevně zabýval historik Reinhart Koselleck,³ se prosadila i jiná pojetí času, která nekladou důraz na horizont budoucnosti (retro, nostalgie, performativní prožitek „oživené“ minulosti). Historik François Hartog shrnul tyto komplexní proměny pod pojmem „nová historická situace“.⁴

Koncept public history úzce souvisí s otázkou po roli historiografie v dynamickém kontextu nové historické situace. Historická věda se stále výrazněji posouvá na okraj mohutné popkulturní produkce a její význam pro širší veřejnost se marginalizuje. Public history vznikla s výzvou překlenout narůstající mezeru mezi do sebe uzavřenou expertní vědou a širokou veřejností, jež se s historií setkává jinak a jinde.⁵ Tato otázka zní v českém kontextu naléhavě. Oborový konsenzus o povaze společenské role historika se přiklání ke konzervativnímu modelu věducího experta, který zaštitěn institucionální autoritou promlouvá shora a přináší uzavřené vědění, o němž se příliš nediskutuje. Jako dobrý indikátor převládající praxe může posloužit právě četnost veřejných diskuzí a polemik o historii. V zahraničí najdeme řadu příkladů, kdy ve veřejném prostoru probíhaly debaty, které tříbily různé přístupy k minulosti a měly množství přesahů mimo sféru akademické vědy. Nejde přitom jen o známý německý *Historikerstreit*. Z německého prostředí jsou ilustrativní polemiky kolem fotografické výstavy hamburského Institutu pro sociální výzkum zaměřené na zločiny Wehrmachtu. Expozice prošla německými městy s velkým ohlaselem publika ve dvou verzích v letech 1995 až 1999 a 2001 až 2004 a vyvolala velkou debatu o vzpomínání na zločiny nacismu.⁶ V Austrálii se opakovaně rozvíjí debata o významu britské kolonizace, národní identitě Australanů a historii Aboriginců. Je příznačné, že historie polemik je důkladně zpracována na Wikipedii a tvoří integ-

2 Výzkumem Wikipedie z historiografické perspektivy se v českém prostředí zabýval Václav Smyčka. Václav SMYČKA, *Dějiny zachycené v síti. Odsun/vyhnání v hypertextu Wikipedia*, Dějiny — teorie — kritika 11/1, 2014, s. 93–107.

3 Reinhart KOSELLECK, *Zeitschichten. Studien zur Historik*, Frankfurt am Main 2000.

4 François HARTOG, *Na cestě k nové historické situaci*, Slovo a smysl 14, 2017, s. 238–250.

5 Jill LIDDINGTON, *What is public history? Publics and their pasts, meanings and practices*, Oral History 30/1, 2002, s. 83–93, zde s. 88.

6 <https://de.wikipedia.org/wiki/Wehrmachtsausstellung> [náhled 11. 7. 2018].

rální součást článků věnovaných dějinám Austrálie.⁷ V řadě zemí proběhly na konci minulého století spory o pojetí národních dějin v učebnicích dějepisu. Srovnávací práce Tonyho Taylora a Roberta Guyvera zachycuje polemiky v Argentině, Austrálii, Británii, Japonsku, Jihoafrické republice, Kanadě, Německu, na Novém Zélandu a v USA.⁸ V českém prostředí obdobné debaty chybí. Historiček a historiků, kteří jsou ochotni komunikovat s veřejností, formulovat své názory způsobem přijatelným pro širší publikum a vstupovat do polemik, není mnoho. Ilustrativní může být v tomto ohledu též ochota historiček a historiků komentovat popkulturní produkci. Rozsáhlé dílo Vlastimila Vondrušky, které v žánrové variabilitě od románových epopéjí, přes historické detektivky, populárně naučné práce až po esejistickou publicistiku oslovilo mimořádné množství čtenářů, se dočkalo minimální kritické reflexe od historiků, kteří se danou problematikou odborně zabývají.⁹ Takový stav rozhodně není uspokojivý a jasně ukazuje, v čem může české historiografii prospět public history.

O povaze této inspirace dobře vypovídají magisterské studijní programy public history. V angloamerickém prostředí je obdobně zaměřené studium již zcela běžné. Jen v USA eviduje National Council on Public History 155 studijních programů.¹⁰ Pro ukázkou zaměření takového studia jsem zvolil bližší příklad z německého prostředí, konkrétně se jedná o magisterský program na Freie Universität v Berlíně.¹¹ České studijní programy historie se zaměřují na ovládnutí znalostí, kritickou práci s prameny, orientaci v odborné literatuře a metodologii výzkumu. Základní posun v případě public history spočívá v důrazu na dovednosti, jež souvisejí s komunikací a reprezentováním historie ve veřejném prostoru. Mění se pozice didaktiky dějepisu, kterou v tradičním modelu studují pouze budoucí učitelé. Zde je povědomí o principech dějepisného vzdělávání potřebné plošně, neboť představuje nezbytné know-how pro odborníka, který chce utvářet a kultivovat veřejnou debatu o historii. Studium klade důraz na provázání teoretické reflexe historické kultury a různých forem zprostředkování minulosti ve veřejném prostoru s praktickou zkušeností absolventů, kteří mohou studium zakončit nejen odborně zaměřenou závěrečnou prací, ale též terénním projektem. Jeden z klíčových předmětů (*Média, komunikace a veřejnost v historické perspektivě*) seznamuje absolventy s proměnami mediálního zprostředkování minulosti a vybavuje je dovednostmi, jak veřejně komunikovat historii v digitální éře, jak

7 Srov. https://en.wikipedia.org/wiki/History_wars [náhled 11. 7. 2018].

8 Tony TAYLOR — Robert GUYVER (edd.), *History Wars and the Classroom: Global Perspectives*, Charlotte 2012.

9 Jednu z mála kritických reflexí Vondruškových textů napsali medievisté Vojtěch Bažant a Martin Šorm. Vojtěch BAŽANT — Martin ŠORM, *Rozhněvaný bílý dějepisc. Vlastimil Vondruška jako zručný řemeslník a populist*, *Dějiny a současnost* 1, 2017, s. 51. Dostupné online: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2017/1/rozhnevany-bily-dejepisc/> [náhled 11. 7. 2018].

10 Web NCPH nabízí kromě přehledu studijních programů též odpovědi na otázky: Jak definujeme public history? Jak se public history liší od běžné historie? Kdo dělá public history? Jak se využívá? <http://ncph.org/program-guide/> [náhled 11. 7. 2018].

11 Srov. http://www.geschkult.fu-berlin.de/e/phm/studium/ordnungen/PHM_StO_2011.pdf [náhled 11. 7. 2018].

se efektivně přizpůsobit konkrétní cílové skupině. Deklarované profesní zaměření absolventů (vedle odborných historiografických institucí především média, muzea, památníky, spolky — obecně oblast vzdělávání dospělých) naznačuje, že „public historian“ nemá nahradit tradičního historika, ale má mu pomoci překlenout narůstající mezeru mezi akademickým výzkumem a komunikací historie v širší veřejnosti.

Vhled do angloamerického prostředí, kde public history dosáhla vysoké míry institucionalizace, ukazuje, že se vhodně vybaveným odborníkům obdobný cíl daří plňovat. Již v roce 1978 začal na University of California v Santa Barbaře vycházet časopis *The Public Historian*, který nabízí přehled o vývoji konceptu a provazuje odborné metodologické články s konkrétními případovými studii. Vedle řady místních organizací typu americké National Council on Public History existuje mezinárodní The International Federation for Public History, která od roku 2013 každoročně pořádá velké konference.¹² V Evropě je pro obdobně zaměřené úsilí propojovat odborné komunity a veřejnost ilustrativní internetový časopis *Public History Weekly* vydávaný nakladatelstvím De Gruyter.¹³ Ačkoliv se jedná o „blogjournal“, který podporuje kratší texty k aktuálním tématům, daří se mu udržet vysokou odbornou úroveň příspěvků. Třeba jen letmý pohled do *PHW* čtenáři ukáže, jak je důležité témata spojená s přítomností historie ve veřejném prostoru komunikovat dynamicky, ve formě kratších textů, které historičkám a historikům umožňují alespoň rámcovou orientaci v širokém interdisciplinárním poli. Pozitivní zkušenost s public history v Británii se odráží v rozšířeném a opakovaně vydávaném britském úvodu do studia historie Ludmilly Jordanové (*History in Practice*), kde se public history stala pevnou součástí identity rámcového oboru. Věnuje se jí jedna z osmi kapitol knihy.¹⁴

Tematické číslo časopisu *Historie — Otázky — Problémy* se pokouší o aplikaci přístupů public history do českého prostředí, rozhodně si však nenárokuje ambici na vymezení pojmu, který je z podstaty konceptu fluidní. Jednotlivé příspěvky nabízejí různé možnosti, jak zkoumat široké a interdisciplinární pole související s přítomností historie ve veřejném prostoru.

Úvodní studie Hany Havlůjové a Jaroslava Najberta se dotýká oblasti historického vzdělávání, která je z perspektivy public history velmi důležitá. Sleduje, jak na komplexní proměny vztahu k minulosti reaguje současná didaktika dějepisu. Specifickou situaci českého školního dějepisu, který se tradičně orientuje na extenzivní reprodukci faktografie, vztahuje k trendům v angloamerické a evropské didaktice dějepisu, jež se dlouhodobě zaměřují na kompetenční modely historického myšlení. Orientace na dovednosti a rozvoj historické gramotnosti představuje jednu z možností, jak se může didaktika dějepisu adaptovat na novou historickou situaci. Autoři se problematice věnují dlouhodobě, mají zkušenost s aplikací konceptů do praxe a jsou je schopni adekvátně přenášet do českého kontextu.

Čeněk Pýcha analyzuje webové platformy pro turisty, přičemž se zaměřuje na cestování za historií a sleduje nové digitální praktiky (fotografování, sdílení snímků a jejich komentování). Studie zajímavě provazuje empirická data ze sociálních sítí, jež

12 Srov. <https://ifph.hypotheses.org/> [náhled 11. 7. 2018].

13 Srov. <https://public-history-weekly.degruyter.com/> [náhled 11. 7. 2018].

14 Ludmilla JORDANOVA, *History in Practice*, London 2006, s. 126–149.

vypovídají o chování uživatelů na památných místech, s metodologicky ukotvenou revizí pojetí míst paměti Pierra Nory. Autor na digitálních platformách ilustruje, že turistické prožívání minulosti online směřuje k oslabování národních rámců paměti, že se zde historie nově a nezvykle kontextualizuje, že se mění pojetí času. Studii lze číst jako konkrétní případovou studii nové historické situace.

Studie Kateřiny Sixtové reflektuje vzpomínání na Jana Husa ve výročním roce 2015. Sleduje nejen diachronní proměny vzpomínkových praktik, ale též odlišné formy mediality. Husovské reprezentace nezkoumá extenzivně, ale formou detailní analýzy jedné muzejní výstavy (expoziční *Jan Hus 1415/2015* v Husitském muzeu v Táboře), literárního textu (*Husitská epopej* Vlastimila Vondrušky) a filmu (*Jan Hus* v režii Jiřího Svobody). Autorka se inspirovává přístupy cultural memory studies, zejména koncepty remediace Astrid Erll.

Další studie srovnává zobrazení druhé světové války v učebnicích dějepisu České republiky, Itálie, Litvy, Německa, Polska a Ruska. Terezie Vávrová, spoluautorka výstavy *Different Wars* prezentované v řadě zemích Evropy, shrnuje v textu výstupy tohoto projektu, který se formou putovní expoziční pokoušel v středoevropském kontextu poukázat na rozdílné způsoby zpracování války v učebnicích dějepisu. Výpovědní hodnotu studie zvyšují reflexivní pasáže, v nichž autorka popisuje diskuze, jež probíhaly v rámci přípravy výstavy, a reakce veřejnosti a státních institucí na expozici v zúčastněných zemích.

Václav Sixta se zaměřil na roli historie v kontextu občanského vzdělávání v České republice. V studii vychází z rozporu mezi ideovým konsenzem ohledně významné role historie ve výchově k občanství (*civic education, politische Bildung*) a převládající nejistotou ohledně konkrétních forem výuky. Jako empirický materiál pro analýzu role historie zvolil autor učebnice občanské výchovy pro základní školy. Závěry naznačují, že od devadesátých let došlo k řadě posunů ve formách výuky (ustoupila historie v podobě velkého vyprávění, prosadil se koncept paměti), řada postupů však stále není metodologicky reflektována, problematice by prospěla veřejná diskuze. Autor pro ni nabízí řadu inspirací ze zahraničí.

S konceptem public history úzce souvisí odklon od tradiční podoby dějin jako lineárního narativu, který je primárně zprostředkován knihou či filmovým dokumentem. Minulost se stále častěji reprezentuje formou performativních akcí a výstav, jež výrazně pracují s prostorem. Michal Kurz ve svých úvahách o využití prostoru ve výuce dějepisu vychází z tzv. *spatial turn*, který vyzývá k „zprostorování“ historického narativu. Autor mapuje diskuzi ohledně využití kategorie prostoru v historiografii, aplikuje ji do kontextu dějepisného vzdělávání a ilustruje na konkrétních příkladech práce s prostorem města České Budějovice.

Studie Jakuba Jareše se věnuje vystavování soudobých dějin v místních muzeích. Autor analyzoval celkem jedenáct expozičních. Zaměřil se na mezníky historického vyprávění v expozici a sledoval též vztah lokálních a národních dějin. Jarešův přístup není pouze deskriptivní. Autor nabízí kritickou reflexi expozičních, která se opírá o trendy současné muzeologie a zohledňuje zahraniční zkušenosti s vystavováním soudobých dějin. Studie se snaží podnítknout diskuzi o úloze místních muzeí.

Vztahem muzea a historie se zabývá i studie Ivy Vachkové, která je ovšem výrazněji ukotvena v perspektivě muzejní pedagogiky. Na příkladu Langweilova modelu

Prahy ukazuje autorka proměny přístupů k muzejní edukaci v Muzeu hlavního města Prahy. Text se zamýšlí nad možnostmi využití digitálních technologií v muzeu a seznamuje čtenáře s konkrétním edukačním programem virtuálních prohlídek Langweilova modelu Prahy.

Na roli filmu v historické kultuře se zaměřuje studie Jaroslava Pinkase. Autor využívá filmové databáze na internetu k výzkumu diváckých ohlasů na film *Anthropoid* (2016, režie Sean Ellis), přičemž sleduje rozdíly v lokální (české) a globální recepci snímku o atentátu na Heydricha. Diskurzivní analýza komentářů zohledňuje výroky o estetických kvalitách filmu, o historickém kontextu, zdroji informací, o etických dilematech a výroky o referenčních filmech. Závěry výzkumu potvrzují některé teze paměťových a filmových teoretiků, kteří konstatují posun od historicky kontextualizovaných příběhů k emocionálnímu prožitku diváka. Autor však zároveň poukazuje na specifika české recepce, která ve srovnání s globální vrstvou komentářů výrazněji tíhne k reprodukci velkého národního vyprávění.

Závěrečná studie Michala Sklenáře zkoumá vztah národní a konfesijní identity na příkladech tří státních svátků České republiky (Den české státnosti 28. září, Den vzniku samostatného československého státu 28. října a Den boje studentů za svobodu a demokracii 17. listopadu). Autor popisuje současný stav festivit, proces jejich kodifikace a snaží se zachytit jednotlivé významové vrstvy přítomné v souvisejících praktikách vzpomínání. Na základě zvolených svátků modeluje autor tři typy vztahů mezi konfesijní a národní identitou (explicitní a kontinuální propojení, implicitní souvislost a naprostá mimoběžnost), které považuje pro české prostředí za charakteristické.

Tematické číslo uzavírají recenze vybraných publikací, jež byly voleny s ohledem na souvislost s problematikou public history / dějin ve veřejném prostoru. Z toho důvodu nejsou některé publikace zcela aktuální. Výběr ovlivnila představa o jejich významu pro diskuze o public history v českém prostředí. Ze stejného důvodu doplňují níže výběr bibliografie. Přeji příjemné čtení.

VÝBĚR BIBLIOGRAFIE K PUBLIC HISTORY / DĚJINÁM VE VEŘEJNÉM PROSTORU:

Paul ASHTON — Hilda KEAN (edd.), *People and their pasts: public history today*, London 2009

Ludmilla JORDANOVA, *History in practice*, London 2006, s. 126–149

Hilda KEAN — Paul MARTIN (edd.), *The public history reader*, New York 2013

Jill LIDDINGTON, *What is public history? Publics and their pasts, meanings and practices*, Oral History 30/1, 2002, s. 83–93

Faye SAYER, *Public History: a practical guide*, New York 2015